

БӨЛІМ: БАЛАБАҚША

Ұлттық ойындар - баланың жан дүниесін тәрбиелеудің кілті

ЖАРИЯЛАНДЫ 10.11.2025	ТІРЕК СӨЗДЕР bilimger, әлеуметтік-эмоционалдық даму, жан дүниені тәрбиелеу, кіріктірілген оқыту, қимыл-қозғалыс, құндылықтар, мектепке дейінгі тәрбие, ұлттық ойын, этнопедагогика	СІЛТЕМЕ https://bilimger.kz/183743/
--------------------------	---	--

Женисканова Майгул Оралхановна

Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы

Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «Меновное орта мектебі» КММ

Тәрбиеші

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада балабақша жағдайында ұлттық ойындарды баланың жан дүниесін (құндылық бағдарлары, сезім мәдениеті, ерік-жігері, мінез-құлқы, қарым-қатынасы) жүйелі қалыптастырудың тиімді педагогикалық құралы ретінде қарастыру ұсынылады. Ұлттық ойындардың этнопедагогикалық негізі талданып, мектепке дейінгі тәрбиенің мемлекеттік стандарттарымен сәйкестік, мазмұндық-әдістемелік ұйымдастыру шарттары, қауіпсіздік пен дене дамуы, әлеуметтік-эмоционалдық және коммуникативтік дамуға ықпалы зерделенеді. Автор балабақша тәрбиешісі ретінде күнделікті практикаға енгізілетін ойын репертуарының типологиясын, кіріктіру (тіл дамыту, математика, музыка, жаратылыстану) мүмкіндіктерін және цифрлық ортаға бейімдеу жолдарын ұсынады. Зерттеу теориялық негізін қазақ этнопедагогикасы, классикалық педагогикалық еңбектер (М. Жұмабаев, Ж. Аймауытұлы) және отандық ғылыми-әдістемелік еңбектер құрайды; тұжырымдар нақты нормативтік құжаттармен және салалық зерттеулермен дәйектеледі. Нәтижесінде ұлттық ойындардың баланың жан дүниесін тәрбиелеудегі кешенді рөлі мен балабақшадағы іске асырудың практикалық моделі сипатталады.

Кілт сөздер: ұлттық ойын, этнопедагогика, мектепке дейінгі тәрбие, жан дүниені тәрбиелеу, құндылықтар, әлеуметтік-эмоционалдық даму, қимыл-қозғалыс, кіріктірілген

оқыту.

КІРІСПЕ

Мектепке дейінгі кезең – тұлғаның құндылықтық іргетасы қаланатын, жан мен тәннің табиғи бірлікте дамиды ерекше шақ. Ұлттық педагогикада тәрбиені «жан азығын беріп, дұрыс өсуге дем беретін» жүйе ретінде ұғындыру тамыры тереңде жатыр; М. Жұмабаевтың «Педагогикасында» да баланың жан сымбатын дамыту, сезімін тәрбиелеу, ерік-жігерін шынықтыру тәрбиенің өзегі ретінде қарастырылады. Осындай көзқарас ұлттық ойындарды тәрбие құралы ретінде қолданудың ғылыми-практикалық негізін бекіте түседі.

Қазақ этнопедагогикасының іргелі мәтіндері бала әлемін халықтық тәжірибе арқылы тануға жетелейді. Ж. Аймауытұлы «Тәрбиеге жетекші» еңбегінде баланың психикасын қалыптастыруда табиғи әрекет пен әлеуметтендіруші орта байланысын атап өтеді; бұл байланыс ойын әрекетінде барынша табиғи көрініс табады. Демек, ұлттық ойын – баланың жеке тәжірибесін ұлттық мәдени үлгілермен ұштастыратын жанды педагогикалық орта.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ ЖӘНЕ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ ӘЛЕУЕТІ

Этнопедагогика ғылыми тұрғыдан халықтың тұрмыс-салт, әдет-ғұрып, дәстүр, ойын-сауық тәжірибесін баланы тәрбиелеу мақсатына жүйелі пайдалануды ұсынады. С. Қалиев бастаған зерттеулер ұлттық педагогика мазмұнындағы құндылықтарды (қауымдастық, өзара жәрдем, әділдік, ақыл-жүрек-қайрат бірлігі, үлкенді сыйлау, еңбексүйгіштік) оқу-тәрбие үдерісіне кіріктірудің ұстанымдарын айқындаған. Балабақшада осы ұстанымдарды ойын мазмұнына енгізу, мысалы, рөлдер мен ережелердегі әділдік қағидасын сақтау, қауымдық жауапкершілікті тәжірибеде сезіндіру, «жеңіс-жеңіліс» жағдайларын эмоциялық реттеумен сүйемелдеу арқылы жүзеге асады. Мұндай тәсіл баланың жан дүниесінде құндылықтардың «сыртқы нормадан ішкі сенімге» айналуына жағдай жасайды және ойыннан кейінгі рефлексиялық әңгімелесу арқылы нығаяды.

РЕПЕРТУАР МЕН МАЗМҰН: ҰЛТТЫҚ ОЙЫН ТҮРЛЕРІ БАЛАНЫҢ ЖАН ДҮНИЕСІН ҚАЛАЙ ТӘРБИЕЛЕЙДІ?

Қазақтың ұлттық ойындары мазмұны мен қимыл сипатына қарай қимылды, зияткерлік-логикалық, музыкалық-драмалық, спорттық-күрестік, тұрмыс-салтқа қатысты болып кеңейтілген репертуар құрайды. Тәрбиелік әлеуеті ойынның өзегіндегі мәдени кодтармен айқындалады: мысалы, «Ақсүйек», «Арқан тартыс», «Соқыр теке»

ойындарындағы ереже сақтау мен өзара қолдау баланың әділдік сезімін, жауапкершілігін, ерік-жігерін тәрбиелейді; «Бес тас», «Тоғызқұмалақ» зияткерлік ойындары зейін, жұмыс жадын, жоспарлауды дамыта отырып, жеңілісті қабылдай білу және қайта әрекет ету дағдылары арқылы эмоциялық төзімділікті нығайтады; «Алтыбақан», «Қыз қуу», «Қазақша күрес» тәрізді ойын-спорт үлгілері батылдық пен ерік сапаларын қалыптастырады. Б. Төтенаев ұлттық ойындарды жүйелеуі және олардың шығу тегі мен әлеуметтік функцияларын ашып көрсетуі тәрбие мазмұнын құруда бағдарлық еңбек болса, К. Әбішев еңбегіндегі ұлттық спорт түрлері мен олардың тәрбиелік міндеттері балабақшадағы қауіпсіз бейімделген нұсқаларды жобалауға мүмкіндік береді.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕР: ЭМОЦИЯНЫ РЕТТЕУ, ЕРІК-ЖІГЕР, ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛУ

Ұлттық ойын – баланың жетекші әрекеті ретіндегі ойын табиғатын мәдени мазмұнмен байытатын құрал. Қозғалыс, ереже және рөл синтезі эмоцияны қауіпсіз «ойын алаңында» бастан кешіруге, оны реттеу стратегияларын меңгеруге жағдай жасайды; топтық келісім мен шекаралар арқылы бала фрустрациямен күресуді, импульсті бақылауды, «кезекте күту», «өзіңді ұстау», «басқаны тыңдау» сияқты әлеуметтік нормаларды әрекет үстінде игереді. Ұлттық ойындардың тәрбиелік ықпалы туралы отандық зерттеулер балалардың патриоттық сезімі, өз мәдениетіне құрметі, эстетикалық талғамы, қимыл қуанышы мен рухани баюының өзара байланысын көрсетеді; бұл – жан дүниенің тұтас дамуы үшін шешуші фактор.

ДЕНЕ ДАМУЫ, ҚАУІПСІЗДІК ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚ МӘДЕНИЕТІ

Балабақшадағы ұлттық ойындарды қолдану дене сапаларын (ептілік, төзімділік, күш, икемділік) жас ерекшелігіне сай, қауіпсіздік протоколдарын сақтай отырып дамытуға мүмкіндік береді. Ұлттық спорт элементтерін бейімдеу – тәрбиешінің негізгі міндеті: мысалы, «арқан тарту» үшін жұмсақ арқан мен тайғақ емес жабын, «қазақша күрестің» ойын нұсқасы үшін қалың төсеніш, «асық ату» үшін көлемі ірі, жұмсақ асық-аналогтар пайдаланылады; жүктеме уақытын қысқа интервалмен реттеу арқылы шамадан тыс шаршаудың алдын аламыз. Ұлттық спорт түрлерінің мазмұны тәрбиелік және дене мәдениетін қалыптастырумен табиғи ұштасатынын зерттеулер көрсетеді; осы әлеуетті мектепке дейінгі ортада жасқа лайық ойын-жаттығуларға аудару балалардың дене және ерік сапаларын қатар шыңдайды.

НОРМАТИВТІК НЕГІЗ ЖӘНЕ БАЛАБАҚШАДАҒЫ КІРІКТІРУ

МОДЕЛІ

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласындағы мемлекеттік жалпыға міндетті стандарт ұлттық құндылықтарға негізделген мазмұнды жүзеге асыруды көздейді; бұл құжат балабақшада ойын арқылы тілдік, танымдық, әлеуметтік-коммуникативтік, дене және шығармашылық даму бағыттарының кіріктірілуін талап етеді. Осы талаптарды орындаудың тиімді жолы – апталық циклограммада әр білім беру саласына халық ойынының бір нұсқасын тірек ретінде жоспарлау: тіл дамытуда – «Қуырмаш», «Санамақ» арқылы фонематикалық есту мен сөздік қорды; математикада – «Бес тас» арқылы топтау-санау мен кеңістікті бағдарлауды; музыкада – «Алтыбақан», «Қара жорға» арқылы ырғақ, темп, ансамбль; жаратылыстануда – «Ақ серек-көк серек» сюжеттік рөлдері арқылы ереже мен себеп-салдарды ұғындыру. Сабақ-ойыннан кейінгі қысқа рефлексия (не сезіндім? кімге көмектестім? келесіде қалай әділ ойнаймыз?) құндылықтарды ішкілендіруге қызмет етеді және стандарттағы күтілетін нәтижелермен тікелей үйлеседі.

ҚОҒАМДАСУ, ТІЛ ЖӘНЕ МӘДЕНИ СӘЙКЕСТІК: ЖАН ДҮНИЕНІ ТҰТАСТАНДЫРУ

Ұлттық ойын – баланың өзін «мен – топтың мүшесімін, мен – осы мәдениеттің иесімін» деп сезінуінің табиғи арнасы. Топтық ережені келісіп құру, рөлге кіру, өзара көмек пен әділ төрелік жасау – баланың әлеуметтік танымын, эмпатиясын, сенімді қарым-қатынасын қалыптастырады. Қарапайым ойын формуласы арқылы біз үлкен тәрбиелік міндеттерді орындаймыз: ана тіліндегі сөздік қор жанданады, тұрақты тіркестер мен поэтикалық мәтіндер (тақпақ, жаңылтпаш) күнделікті қолданысқа түседі, мәдени символдар (асық, бесік, домбыра) баланың жеке тәжірибесіне еніп, жан дүниесінде «өзінікін» сезінудің жылы эмоциясымен бекітіледі. Салааралық талдаулар ұлттық ойындар баланың дене, таным және әлеумет салаларын бір мезетте белсендіретінін, осы бірліктің бала бойында мәдени сәйкестікті табиғи түрде қалыптастыратынын көрсетеді; нәтижесінде ынтымақтастық, өзін-өзі реттеу және өзге мәдениетке құрмет сияқты әмбебап қасиеттер нығаяды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Балабақша тәрбиешісі үшін ұлттық ойын – жай ғана көңіл көтеру емес, ол жоспарланған, мақсатты, рефлексиямен сүйемелденетін жан дүниені тәрбиелеу технологиясы. Этнопедагогикалық негіз, ғылыми-психологиялық дәлелдер және нормативтік база ұлттық ойындарды мектепке дейінгі ұйымдардың білім беру бағдарламасына жүйелі кіріктіру қажеттігін айқын көрсетеді. Ұсынылған модель ойын репертуарын жас ерекшелігіне бейімдей отырып, тілдік, танымдық, эмоционалдық-ерік

және әлеуметтік бағыттарды тұтас дамытады; қауіпсіздік пен дене мәдениетін ескеру арқылы балада қуатты ерік сапалары, әділдік сезімі, мәдени сәйкестік және ана тіліне сүйіспеншілік қалыптасады. Ұлттық ойын – баланың жан дүниесін тәрбиелеудің кілті ғана емес, сонымен қатар балабақшадағы заманауи педагогиканы халықтық негізде жаңғыртудың тиімді жолы.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Төтенаев, Б. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы: Қайнар, 1994. Дулатұ атындағы университет ЭК жазбасы: https://e-lib.dulaty.kz/lib/document/TARGU/45826CC3-A12F-4571-B356-0461EE5973DA/?utm_source
2. Жұмабаев, М. Педагогика. (1922–1923). Толық мәтін (PDF): https://dev-s.balatali.kz/uploads/books/e08fa2ccab93ed12c56250cee0f46c3d/%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf?utm_source
3. Аймауытұлы, Ж. Тәрбиеге жетекші. ҚР Ұлттық электрондық кітапханасы (KAZNEB): <https://kazneb.kz/en/bookView/view?brld=1516980>
4. Қалиев, С.; Молдабеков, Ж.; Иманбекова, Б. Этнопедагогика: оқулық. Астана: Фолиант. Кітапханалық жазба: <https://e-lib.dulaty.kz/elib/document/8651395/>
5. Әбішев, К. С. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. Толық мәтін (PDF): <https://lib.tau-edu.kz/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%B1%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2-%D0%9A.%D0%A1.-%D2%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D2%9B%D1%82%D1%8B%D2%A3-%D2%B1%D0%BB%D1%82%D1%82%D1%8B%D2%9B-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82-%D1%82%D2%AF%D1%80%D0%BB%D0%B5%D1%80%D1%96.pdf>
6. Мұхамедин, М.; Абдрашева, Б.; Турдалиева, Ш. «Ұлттық ойындардың тәрбиелік ықпалы». Ғылыми мақала (PDF): <https://auezov.edu.kz/media/attachments/2022/03/18/26-.-.-.-150-153.pdf>
7. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрі. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты» (№348 бұйрық, 03.08.2022). Нормативтік акт: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
8. RUH.kz. «Ұлттық ойындардың бала дамуы мен тәрбиесіне тигізер ықпалы қандай?» (15.06.2024).

https://ruh.kz/ulttyq-oyyndardyn-bala-damuy-men-tarbiesine-tigizer-yqpaly-qanday_44986/

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.